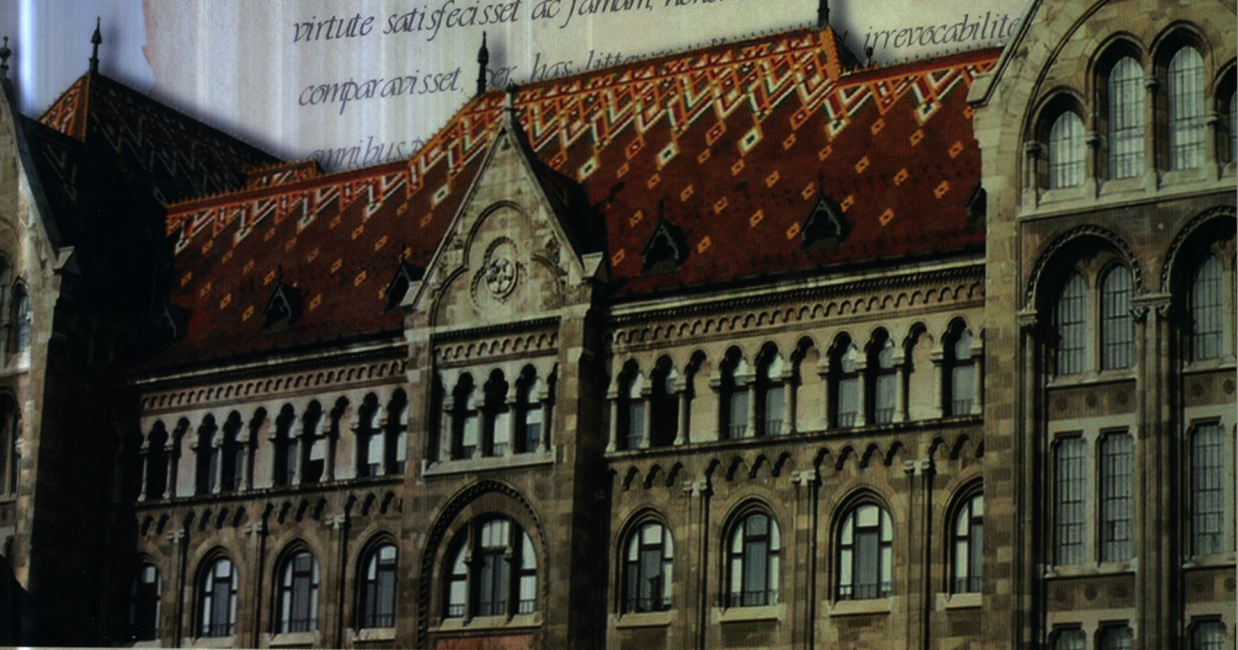

infrascripti archivarii et opera

Archivi

Jaurinensis Comitatus Jaurino Mosonio Soproniensis damus
memoria omnibus, quibus expedit, universis, quod hoc
professorem *Ludovicum Gecsényi de Tápósuly*, qui director hocce Archivum
inter annos millesimum nongentesimum septuagesimum quartum et millesimum
nongentesimum octagesimum septimum, deinde vero inter annos mille
nongentesimum nonagesimum quartum et millesimum nongentesimum
septimum feliciter et laudabiliter direxisset, officio suo permagna
virtute satisfecisset ac famam, honorem auctoritatemque tam si
comparavisset, per has litteras irrevocabile

A TÖRTÉNETTUDOMÁNY SZOLGÁLATÁBAN

Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére

A történettudomány szolgálatában
Tanulmányok
a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére

**A TÖRTÉNETTUDOMÁNY SZOLGÁLATÁBAN
TANULMÁNYOK
A 70 ÉVES GECSÉNYI LAJOS TISZTELETÉRE**

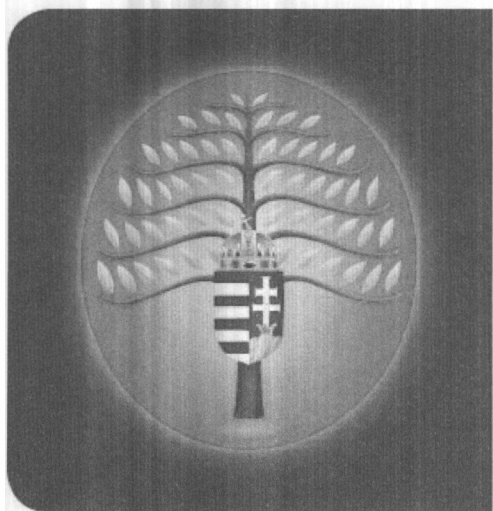
Szerkesztették:

Baráth Magdolna
Molnár Antal

Budapest–Győr
2012

Kiadja
a Magyar Országos Levéltár
Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára
Győr Megyei Jogú Város Levéltára, a Politikatörténeti Alapítvány,
a Magyar Lajos Alapítvány és a Palatia Nyomda Győr támogatásával.

A kiadvány megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta

*Nemzeti
Kulturális
Alap*

ISBN 978-963-7228-34-6

© Baráth Magdolna, Molnár Antal

© Szerzők

A borítót Kurcsis László grafikusművész tervezte

Felelős kiadó: a Magyar Országos Levéltár főigazgatója

Készült a Palatia Nyomdában Győrött

Felelős vezető: Radek József igazgató

Nyomdai előkészítés: Paulus-Publishing Bt

1028 Budapest, Községház u. 37.

A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére

Köszöntő	9
Tanulmányok	11

I.

<i>Glatz Ferenc</i> : A magyar közgondolkodás osztrák-képe az újkorban	13
<i>K. Lengyel Zsolt</i> : Hungarológia, finnugrisztika és Kelet-Európa-kutatás Németországban. Egy kulcskérdés, két válasz és néhány tartalmi következmény	21
<i>Pók Attila</i> : Gondolatok a progresszió fogalmáról	35
<i>R. Várkonyi Ágnes</i> : „Örökül a jövő nemzedékeknek”. (A folyamatosságról a magyar történetírásban)	43

II.

<i>Bilkei Irén</i> : Mohács előtt... Zala megye Jagelló-kori történetének vázlata	61
<i>Buza János</i> : Egy nagykőrösi nemes győri kapcsolatai a 17. század közepén	77
<i>Dominkovits Péter</i> : Az állami pénzügyigazgatás és főúri szolgálat kettőssége. A kamarai hivatalviselő, főúri familiáris Rauch Dániel.	95
<i>Draskóczy István</i> : A dési sókamara gazdálkodása a 16. század közepén. Egy adalék Fráter György gazdaságpolitikájához.	107
<i>Fodor Pál</i> : Királynék fogságban. Tinódi egy félreértett históriás énekéről	121
<i>G. Etényi Nóra</i> : Reprezentáció Regensburgban 1664-ben	133
<i>Guszarova, Tatiana</i> : «A nagy réghy dicsiretes magyar gyókérből kí nőtt szép ágh...» Berényi György báróságára írt Gratuláció.	149
<i>H. Németh István</i> : Városok a csőd szélén? A magyarországi szabad királyi városok eladósodásának hátteréhez.	167
<i>Hegyi Klára</i> : Egy török illetéklista tanulságai	187
<i>Horváth József</i> : Adalékok a 17. századi győri otthonok berendezéséhez és díszítéséhez – végrendeletek és inventáriumok tükrében	197
<i>Kenyeres István</i> : A magyarországi réz- és marhakereskedelemmel kapcsolatos nemzetközi hitelügyletek a 16. század második felében	209
<i>Kulcsár Krisztina</i> : Adalék a Helytartótanács 1769. évi reformjához. Albert szász-tescheni herceg első helytartói évei és 1768. évi előterjesztése	223
<i>Molnár Antal</i> : Katolikus missziók a Balkánon XI. Ince pápasága idején (1676–1689): A csúcsponttól a pusztulásig	235
<i>Oborni Teréz-Varga Szabolcs</i> : A béke mint a hatalmi propaganda eszköze Jagelló (II.) Ulászló és Szapolyai (I.) János uralkodása idején	251
<i>Pálffy Géza</i> : Örök vesztesek vagy örök nyertesek? Felkelések a kora újkori Magyarországon és Erdélyben	283

<i>Péter Katalin</i> : Szent emlékezetű Miksa király privilégiuma a Szepesi Kamarától Sárospataknak	301
<i>Solymosi László</i> : Szőlőbirtok és oklevéladás a középkori Magyarországon	311
<i>Szabó Péter</i> : János Zsigmond végrendelete (1567) és végrehajtása (1571)	325
<i>Tóza-Rigó Attila</i> : Bécsi kereskedők keleti irányú kapcsolatrendszere és pozsonyi partnerei a 16. században	333
<i>Zsoldos Attila</i> : Hűséges oligarchák	347

III.

<i>Bertényi Iván</i> : „Magyar színekkel ékesített két zászló” a kőbányai lebegővasút József nádor jelenlétében tartott átadásán (1827)	357
<i>Hermann Róbert</i> : Kísérlet az önálló magyar hadtudomány megteremtésére 1790–1867	363
<i>Molnár András</i> : Deák zalai tisztelői. A Deák Ferenc nevelési alapítvány első évtizede (1840–1850)	375
<i>Tilcsik György</i> : Látogatás Batthyány Lajos gróf Vas vármegyei uradalmainak elpusztult levéltáraiban. A dobrai, a szalónaki, a tótmaráci és az ikervári uradalmakról 1850-ben felvett leltárak levéltári jegyzékei	391

IV.

<i>Anderle Ádám</i> : A kubai forradalom előtörténetéhez. A Kubai Aprista Párt (1933–1937)	407
<i>Fazekas Csaba</i> : Prohászka Ottokár a XIII. Országos Katolikus Nagygyűlésen, 1920. október	417
<i>Hajdu Tibor</i> : A magyar ellenállás legitimista hercegnője: Odescalchi Károlyné	431
<i>Kozári Monika</i> : Az elismert vállalati nyugdíjpénztárak	441
<i>Mezey Barna</i> : Miniszterbuktatás 1871-ben. Horvát Boldizsár igazságügy-miniszter lemondása	451
<i>Molnár Judit</i> : Két város, két politika, egy végeredmény. Pécs és Szeged zsidótlantása 1944-ben	465
<i>Murber Ibolya</i> : A magyar külpolitika és az Anschluss-kérdés 1927–1932 között	485
<i>Pritz Pál</i> : Emlékirat és napló, avagy emlékirat a naplóban.	501
<i>Somogyi Éva</i> : A nyugdíj. (Az Osztrák-Magyar Monarchia közös minisztériumaiban szolgáló magyar tisztviselők nyugdíja)	515
<i>Szabó Róbert</i> : Egy magyar arisztokrata útja a 20. századi politikai pártokban	525
<i>Szakály Sándor</i> : „Özveggy Koltschakné” (Sophie Koltschak) levele „Nagyméltóságú Horthy tengernagy úrnak, Magyarország kormányzójának”	539
<i>Székely Gábor</i> : A brit, a francia, a német és a szovjet diplomácia a II. világháború előestéjén	547
<i>Vonyó József</i> : Kísérlet a magyar társadalom totális megszervezésére, 1933–1936.	561
<i>Vörös Boldizsár</i> : Kommunikáció a válságban – válság a kommunikációban? „Oroszpánik” Budapesten az őszirózsás forradalom idején	575

V.

<i>A. Sajti Enikő</i> : Tito 1947-es magyarországi látogatásának előzményei	587
---	-----

<i>Baráth Magdolna</i> : Az emigrációs politika új útjai az 1956-os forradalom után. Kísérlet a magyar emigráció megnyerésére és felbomlásztására az 1956-os forradalmat követően	607
<i>Balogh Margit</i> : „A bíboros már nem lakik nálunk”. Mindszenty József bíboros érsek távozása a budapesti amerikai nagykövetségről (1971. szeptember 28.)	621
<i>Burucs Kornélia</i> : A víz a háztartásban	633
<i>Erdődy Gábor</i> : „A moralitásnak, ennek a hatalmas erkölcsi forrásnak egy egész nép vált részesévé...” (A politikus Antall József az 1956-os forradalomról és szabadságharcról)	645
<i>Feitl István</i> : A Kádár-rendszer alkotmányossága.	655
<i>Fiziker Róbert</i> : „Szenvedély és szemmérték”. Fred Sinowatz, a történész.	669
<i>Fülöp Mihály</i> : Szövetséges versenyfutás Németország és Ausztria ellenőrzéséért	683
<i>Garadnai Zoltán</i> : Franciaország keleti nyitási politikája 1966-ban.	703
<i>Izsák Lajos</i> : A Tildy-kormány politikája	719
<i>Kardos József</i> : Két politikai fordulat – két oktatási párthatározat. (Oktatáspolitikai 1950–1954).	735
<i>Katona Csaba</i> : Forradalom előtt – avagy nagymagyar út Moszkva felé? Néhány gondolat Szekfű Gyula 1945 utáni szerepvállalásáról	743
<i>Máthé Gábor</i> : Különös közjogi felhatalmazások (1944–1949)	755
<i>Mikó Zsuzsanna</i> : A népbíróági jog és a budapesti népbíróság működése 1945–1950.	765
<i>Seres Attila–Vida István</i> : A szovjet–jugoszláv viszony kérdése az SZKP KB Elnökségének ülésein, (1955–1958). Dokumentumok	779
<i>Simándi Irén</i> : „Mi újság a piacon?” Közellátási helyzetkép a rádióban 1946	805
<i>Sipos Levente</i> : Részleges közkegyelem 1959-ben és 1960-ban	821
<i>Sipos Péter</i> : Jugoszlávia felosztása 1941-ben	837
<i>Szabó Csaba</i> : A katolikus egyház elleni koncepciók perек Magyarországon (1946–1972)	851
<i>Varga Zsuzsa</i> : Nyugati nyitás a magyar agrárpolitikában az 1960-as években.	863
Gecsényi Lajos műveinek bibliográfiája (1966–2012) Összeállította: <i>Pótó János</i>	873
A kötet szerzői	905
Tabula gratulatoria	907

Tózsá-Rigó Attila

BÉCSI KERESKEDŐK KELETI IRÁNYÚ KAPCSOLATRENDSZERE ÉS POZSONYI PARTNEREI A 16. SZÁZADBAN*

A címben említett két város közötti kapcsolati hálózat – legalábbis szűken értelmezett gazdaságtörténeti szempontból – a kelet-közép-európai térség kereskedelmi rendszerébe illeszkedik. Magyarország külkereskedelmének vizsgálatánál egy több mint negyven évvel ezelőtti javaslat szerint két feladatot kell/kellett volna szem előtt tartania a kutatásnak: a vizsgálatok kiterjesztése a szomszédos országok forrásaira, illetve a kvantitatív elemzések előtérbe helyezése.¹ Az előbbi cél az eltelt időszakban sajnos csak korlátozott mértékben valósult meg.² A második feladat végrehajtásában viszont igen komoly akadályok előtt áll a kutató, ugyanis nem, vagy csak elvétve állnak rendelkezésünkre több évet átfogó és folyamatos adatsorokat tartalmazó források (például vámnaplók).³ Ezek hiányában csak áttételes információkkal dolgozhatunk. A klasszikus gazdaságtörténeti elemzések helyett tehát más megközelítésből kell vizsgálnunk a két város polgárai közötti kapcsolati hálózatot.

Egy, a történeti térbeliséggel foglalkozó kötetben Christine Roll arról ír, hogy a közelmúltban a „tér visszatérése” érzékelhető a történettudományban. Ennek előzményeként a kutatás egyik alapkomponense, a tér jelentős mértékben visszaszorult a másik meghatározó kategória, az idő szerepével szemben. Ezzel összefüggésben a kelet-közép-európai térség kutatásának is új szempontokat

---

* Köszönettel tartozom Gecsényi Lajosnak az utóbbi években végzett kutatásaimhoz nyújtott levéltári és szakirodalmi segítségéért és mindenekelőtt az inspiráló beszélgetésekért. A levéltári és szakirodalmi kutatásokat egy 2011-es Collegium Hungaricum CH/2 ösztöndíj segítségével sikerült kiviteleznem.

¹ *Fügedi Erik*: Der Aussenhandel Ungarns am Anfang des 16. Jahrhunderts. In: Der Aussenhandel Ostmitteleuropas 1450–1650. Hrsg. Ingomar Bog. Köln–Wien 1971. 79.

² Az ilyen szempontú vizsgálatok közül leginkább Gecsényi Lajos munkásságát emelhetjük ki. A teljesség igénye nélkül *Gecsényi Lajos*: Die Auseinandersetzungen des Wiener Stadtrats mit den aus Pest und Buda/Ofen vertriebenen Bürgern im Jahre 1534. Wiener Geschichtsblätter 61. (2006) 54–64.; *Uő*: Bécs és a hódoltság kereskedelmi összeköttetései a 16. században (Thököly Sebestyén felemelkedésének hátteréhez). In: *Uő*: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből. Győr 2008. 339–362.; *Uő*: Bécs és Magyarország kereskedelmi kapcsolatainak történetéhez a 16–17. század fordulóján. In: uo. 271–288.; *Uő*: Az Edlasperg-ügy (A magyar kereskedők bécsi kapcsolatai a 16. század első felében). In: uo. 289–307.; *Uő*: Folytonosság és megújulás Magyarország és a felémet városok gazdasági kapcsolataiban a középkortól a kora újkorig. In: uo. 409–431.; *Uő*: Kelet-magyarországi kereskedők a nyugati távolsági kereskedelemben 1546-ban. In: uo. 229–239.

³ *Gecsényi L.*: Bécs és Magyarország i. m. 271.

kellett volna kapnia.⁴ Ezzel szemben a nyugat-európai, sőt a németnyelvű történetírás is igen kevés teret szentel a kelet-közép-európai térségnek a kora újkori gazdasági rendszer vizsgálatánál. Az utóbbi tendencia okai között a hagyományosan Nyugat-Európa-központú szemléletmód mellett a források csekély ismerete is említhető.

Az európai gazdasági rendszer a kora újkor első időszakában dinamikus fejlődési szakaszt élt meg. Tanulmányomban azonban nem a globalizálódó gazdasági rendszer makroökonómiai tendenciáit vizsgálom, hanem a kelet-közép-európai gazdasági szféra egy szegmenséhez, a bécsi polgároknak a nyugat-magyarországi térséggel fenntartott kapcsolatrendszeréhez kívánok adatokkal hozzájárulni. Az információcsoport jelentősége abban áll, hogy a térség kapcsolati hálózatát vizsgálva mind az osztrák, mind a magyar kutatás eddig elsősorban azokat az adatokat vette górcső alá, amelyek saját országa forrásaiból kerültek a látókörébe, és csak kevés figyelmet szentelt a szomszédos térség forrásainak, illetve azok rendszer-szintű elemzésének.

A bécsiek interregionális kapcsolatrendszeréhez kiváló kiindulási alapként szolgál a pozsonyi Tiltáskönyv.⁵ A városkönyv az 1538–1566 közötti időszakból 1397 követelést (tiltást) tartalmaz. A tartozások az esetek nagy többségében kereskedelmi- vagy hitelügyletből származtak. A tiltást bejegyeztetők között a pozsonyiak képezik a legnagyobb csoportot (a bejegyzések közel 50%-a). A forrásban több mint félezer olyan követelés olvasható, amelyet külföldiek jelentettek be. Kiemelkedő a bécsiek részesedése, a pozsonyiak után ők képezték a legnagyobb csoportot (168 követelés). Ezek a tiltások az összes ügy 12%-át teszik ki, a külföldiek tiltásainak pedig közel a harmadát (32,8%). Mindez egyértelműen bizonyítja, hogy a pozsonyiak számára a bécsiek voltak az elsődleges gazdasági partnerek, másrészt pedig alátámasztja azt a feltételezést is, hogy a bécsiek számára szintén nagy jelentőséggel bírtak a nyugat-magyarországi kapcsolatok. A kereskedő-polgárok által fenntartott interregionális kapcsolatrendszer tehát – további források bevonásával – jó vizsgálati terepet kínál.

Az interregionális forgalom kereskedőinek minden korban jelentős összekötő szerepük volt. Ezeknek a személyeknek a vizsgálatokor nem elsősorban vagy nem kizárólag a határátlépést motiváló kereskedelmi tevékenységére kell koncentrálnunk, hanem a kapcsolatot fenntartó csoportok társadalmi háttérére, azaz el kell helyeznünk a hálózat szereplőit saját közösségükön belül. Az ilyen elemzések során a régiós központokat összekötő kapcsolatok bonyolult feltételrendszere, a résztvevők szociális közege kerül előtérbe.⁶ A régiók közötti multilaterális kapcsolati hálózatok résztvevőit városuk társadalmi, politikai és térbeli keretei között igyekszem bemutatni. Véleményem szerint nem szabad teljes mértékben elvetni a gazdaságtörténeti elemzésben rejlő lehetőségeket

⁴ Roll a tendenciaváltás, az ún. *spatial turn* kezdetét a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulójára teszi. Christine Roll: Grenzen und Grenzüberschreitungen in der frühen Neuzeit – eine Einführung in die Forschung. In: Grenzen und Grenzüberschreitungen. Bilanz der Perspektiven der Frühneuzeitforschung. Hrsg. Christine Roll–Frank Pohle–Matthias Myrczek. Köln–Weimar–Wien 2010. 14–15.

⁵ Magistrát mesta Bratislavy (AMB MmB) Verbotbuch a i 1 (VB).

⁶ Andreas Rutz: Grenzüberschreitungen im deutsch-niederländisch-französischen Grenzraum. In: Grenzen und Grenzüberschreitungen i. m. 219–220.

sem, így a *spatial turn* módszertani súlyponteltolódását mérséklendő, ki fogok térni a kereskedelmi tevékenységre is.

Bécs szerepe a közép-európai gazdasági rendszerben

Erich Landsteiner Bécs pozícióját az egyik legfontosabb kontinentális kereskedelmi tengely, a dunai útvonal forgalmában szemléletesen egyfajta fordítókorongként értékeli, amelyen megfordultak a német- és az osztrák területek, valamint a délkelet-európai térség áruai.⁷ Ehhez illeszkedik az az általánosan elfogadott nézet, miszerint a magyarországi kereskedők számára az osztrák, a délnémet és részben az itáliai kereskedőkkel fenntartott gazdasági kapcsolat centruma Bécs volt, melyen túl nemigen vitték áruikat, itt bonyolították le üzleteiket helyi közvetítők segítségével. Az elmélet szerint hasonló funkciót töltött be a város a délnémet kereskedők keleti irányú tevékenységében is.

Bécs központisága abból adódott, hogy itt futott össze két fontos kereskedelmi útvonal: az egyik a dunai útvonal volt, a másik Velence felől Bécsen át a cseh-morva és a sziléziai térséggel teremtett összeköttetést.⁸ A geostratégiai helyzet mellett annak is nagy szerepe volt, hogy a Habsburgok rezidenciavárosa maga is óriási piacot kínált. Mindennek ellenére Bécs gazdasági jelentősége erősen csökkent a 16. század első felében. A bécsi polgárságnak, mint piacialakító tényezőnek a jelentőségvesztését elsősorban a tőkehiány okozta. A szinte kizárólag privilégiumaikra hagyatkozó bécsiek nem vehették fel a versenyt az erősebb üzleti tőkével bíró délnémet kereskedőkkel. A bécsiek tevékenysége ekkorra elsősorban a szomszédos térségeket összekötő interregionális áruforgalom lebonyolítására szorult vissza.⁹

Bécs fent említett fordítókorong-funkciója a kelet-nyugati irányú forgalomban valójában csak az egyik irányban igazolható. A források azt mutatják, hogy a magyar kereskedők – legalábbis a 15. század utolsó éveiben, illetve a 16. század első két harmadában – nemigen tevékenykedtek Béctől nyugatra. A Béctől keletre eső régiókkal fenntartott multilaterális kapcsolatrendszerben azonban már nem értékelhetjük a város szerepét ennyire egyoldalúan.

A délnémet vállalkozók és a nem bécsi osztrák kereskedők keleti irányú tevékenységében egyaránt fontos szerepe volt a Béctől keletre eső területek-

⁷ *Erich Landsteiner*: Strukturelle Determinanten der Stellung Wiens im interregionalen Handel. In: Wien. Geschichte einer Stadt. Hrsg. Peter Csendes–Ferdinand Opll. Bd. 2. Wien–Köln–Weimar 2003. 188.

⁸ *Landsteiner, E.*: Strukturelle i. m. 187.

⁹ *Max Kratochwill*: Wien im 16. Jahrhundert. In: Die Stadt an der Schwelle zur Neuzeit. Hrsg. Wilhelm Rausch. Bd. IV. Linz 1980. 75., 83–84., 88–89. Az itáliaiak is egyre nagyobb versenyt jelentettek. *Othmar Pickl*: Der Handel Wiens und Wiener Neustadts mit Böhmen, Mähren, Schlesien und Ungarn in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts. In: Der Aussenhandel Ostmitteleuropas i. m. 323–324. Valamelyest ellensúlyozta a visszaesést, hogy az 1530-as évektől egyre jelentősebb igazgatási központtá vált Bécs. Valójában a fogyasztás a század második harmadában, a központi kormányzati, igazgatási szervek kiépülésével ugrott meg, ekkorra a bécsiek már jelentősen veszítettek kereskedelmi kiváltságaikból, így összességében nagymértékben átalakult a város gazdasági struktúrája. *Andreas Weigl*: Die Haupt- und Residenzstadt als Konsumtionsstadt. In: Wien. Geschichte einer Stadt i. m. 138.

nek. A pozsonyi Tiltáskönyvben a külföldiek által bejegyztetett követelések között jelentős részesedéssel bírnak (28%) a délnémet polgárok tiltásai. Nürnberg és Augsburg mellett többek között Ulm, Sankt Gallen, München és Memmingen is képviselteti magát.¹⁰ A délnémet kereskedő-vállalkozók jelentős része személyesen is megfordult Pozsonyban. A délnémet kereskedőknek tehát „Bécsten túl” is voltak jelentős érdekeltségeik.¹¹

A nem bécsi osztrák kereskedők is aktív kapcsolatot tartottak fenn a magyar üzletfelekkel. Ha kis számban is, de legalább 15 Bécstől nyugatra vagy délre eső település polgárai mutathatók ki a magyarországi forrásban.¹² A dunai útvonal kérdéses szakaszáról alkotott képünk tehát finomításra szorul. A továbbiakban a dunai, vagy Duna-menti forgalom részleteire térek ki.

Bécs számára a Duna és annak mellékfolyói lehetőséget biztosítottak arra, hogy a város kereskedői rákapcsolódjanak az Észak-Európát az észak-italiai térséggel összekötő legfontosabb kontinentális útvonalra. A dunai útvonal ausztriai csomópontjai a cseh-morva és a sziléziai térséggel teremtettek összeköttetést. A legjelentősebb állomás minden tekintetben Bécs volt, s ezt a fent vázolt kedvező geostratégiai helyzet mellett annak köszönhetjük, hogy ez a város volt a legkedvezőbb pozícióban a magyarországi kereskedelem szempontjából.¹³ A dunai szállítás a Bécs alatti szakaszon Pozsony térségéig biztosított kedvező lehetőséget.¹⁴ Pozsony – Bécshez hasonlóan – szintén több szempontból összekötő szerepet töltött be. Egyrészt a Pozsonyi- és a Bécsi-medence, valamint a Duna által kialakított sík vidék, s a tőle észak-északnyugati irányban félkör alakban elterülő Kis-Kárpátok találkozásánál fekszik, másrészt a kelet-nyugati kereskedelmi útdér mellett jó összeköttetési lehetőségek nyíltak a térségből Morva- és Csehország, valamint Szilézia felé.¹⁵

A dunai útvonal tehát az európai gazdasági rendszer egyik fontos tengelyét képezte. A magyarországi import legnagyobb hányadát ipari árucikkek jelentették (textíliák, posztók, fémárúk stb.). A kivitel legfontosabb elemei az ag-

¹⁰ *Tózsá-Rigó Attila: A pozsonyi Tiltáskönyv információs bázisa (1538–1566). Különös tekintettel a pozsonyi felső- és középréteg városon túlnyúló kapcsolatrendszerére. Századok 142. (2008) 1175–1185.; Uő: Die Rolle des Donauhandels im Nürnberger Wirtschaftsleben. Beziehungen zwischen den Wirtschaftseliten Pressburgs und Nürnbergs im 16. Jahrhundert. Jahrbuch für fränkische Landesforschung 69. (2009) 95–120.; Uő: A „dunai útvonal” kereskedelmében részt vevő augsburgiak társadalmi háttere és keleti irányú kapcsolatrendszere. Fons 16. (2009) 191–247.*

¹¹ Fokozottan igaz ez az itáliaiakra. Jelentős részük egyáltalán nem is érintette Bécset, hanem a Trieszt-Laibach-Pettau útvonalon érték el Magyarországot.

¹² Többek között: Marchegg, Mistelbach, Steyr, Grünau, Puchheim, Salzburg és Graz.

¹³ *Landsteiner, E.: Strukturelle i. m. 188–189.*

¹⁴ Pozsonynál kiváló átkelési lehetőség adódott. *Király János: A pozsonyi nagy-dunai vám- és révjog története. Pozsony 1890. 2. Pozsony és Komárom között a folyó hajózhatósága már bizonytalaná vált. Landsteiner, E.: Strukturelle i. m. 192. A szárazföldi útvonal Schwechatnál vált ketté Hainburg, illetve Bruck felé. Gecsényi L.: Bécs és Magyarország i. m. 274.*

¹⁵ A Duna Bécsben és Pozsonyban a kézműipar számára is kiemelt jelentőséggel bírt, a folyó a mindennapok részévé vált. Utóbbi megállapítás a pozsonyi közösség esetében erőteljesebben érvényesült, hiszen Pozsony térbeli értelemben szorosan kapcsolódott a Dunához, míg Bécs esetében a főág távolabb volt, s a város közvetlen közelében csak egy időszakosan hajózható mellékág húzódtott. *Martin Knoll: Fließende Grenzen. Zur Rolle von Flüssen bei der Representation historisch-topographischer Räume der Frühen Neuzeit. In: Grenzen und Grenzüberschreitungen i. m. 126.*

rártermékek (elsődlegesen szarvasmarha, kisebb részben bor), illetve a bányászati nyersanyagok voltak. Nyugat-Magyarország forgalmában a külföldi kereskedők között az ausztriaiak álltak az első helyen 10,3%-os részesedésükkel.¹⁶ A bécsiek által bonyolított forgalom árustruktúrájában az élőállat 97,3%-ot tett ki, a Magyarországra szállított termékek 51%-át a kötött-szövött áruk, 17%-át fém- és üvegáruk tették ki.¹⁷

A Magyarországról kihajtott marhaállománynak a délnémet- és a cseh-morva térség mellett Bécs volt a legfontosabb felvevőpiaca. A város húsellátásában alapvető szerepe volt a magyarországi marhaimportnak. Számos adat mellett erre utal egy 1559-es rendelet is, amelyben a Bécs környéki településeknek megtiltották a marhafelvásárlást, mivel az veszélyeztette a főváros ellátását.¹⁸ Az 1569-es bécsi vásári rendtartás az árszabályozás és az ellátás érdekében szintén tiltotta a felvásárlást nagy tételben.¹⁹ Legkésőbb a század utolsó évtizedeire tendenciaváltás következett be a magyar marhaexportban. Ekkorra a kivitel fő elosztó-központja a morva Auspitz (ma Hustopeče) lett.²⁰ Auspitz forgalma korábban is jelentős volt, feltételezhető, hogy a Bécs kárára bekövetkező súlypontmódosulás már a század közepén megindult.²¹

A magyar marhakivitel nem mindig a korábban általánosan leírt forgatókönyv szerint zajlott, azaz a délnémet kereskedő-vállalkozók nem kizárólag csak Bécsben vásárolták fel a szükséges állatállományt. A század közepétől egyre gyakrabban fordult elő, hogy magyar területen vették meg a marhákat. Így 1573-ban egyedül az augsburgi Paller társaság emberei május és október között 6110 marhát vásároltak nagyrészt pozsonyi, óvári és szenci kereskedőktől.²²

A magyar marhaexportban a 16. század második felében bekövetkező irányváltás, valamint a németek és az itáliaiak támasztotta felvásárlási konkurencia negatívan hatott Bécs gazdasági életére. A századforduló idején jelentkező ellátási nehézségeken túl problémát jelentett, hogy a bécsiek által gyártott és/vagy forgalmazott iparcikkek számára is csökkentek az értékesítési lehetőségek, végül a magyar tőzsérek elmaradásának további következménye volt, hogy

¹⁶ *Ember Győző*: Magyarország nyugati külkereskedelme a XVI. század közepén. Bp. 1988. 233. Korábbi munkájában 11% szerepel: *Uő*: Der Außenhandel Ungarns am Anfang des 16. Jahrhunderts. In: *Der Aussenhandel Ostmitteleuropas* i. m. 94.

¹⁷ *Ember Gy.*: Magyarország nyugati i. m. 389.

¹⁸ *Quellen zur Geschichte der Stadt Wien*. Regesten V. Bd. 1. Abt. Hrsg. Albert Starzer. Wien 1906. 5406. sz. regeszta 114.

¹⁹ *Alexander Gigl*: Geschichte der Wiener Marktordnungen vom 16. Jahrhundert an bis zu Ende des achtzehnten. Wien 1865. 92–93.

²⁰ *Landsteiner, E.*: Strukturelle i. m. 192.

²¹ A hipotézishez egy 1543-as adat szolgált alapul. Ebben az évben egyetlen alkalommal 6000 marhát hajtottak Auspitz felé. Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA) Finanz- und Hofkammerarchiv (FHKA) Niederösterreichische (NÖ) Gedenkbücher (GdB) W. Nr. 54. 1543. f. 59r. Landsteiner a velencei irányú forgalmát az 1570-es években évi 15–20 000 marhára becsüli. Ennek fényében az egy alkalommal Auspitz felé hajtott 6000 marha jelentősnek mondható.

²² Ezt a tendenciát erősítette, hogy 1556-tól beutazási tilalmat adtak ki a „rác” és a „török” marhakereskedőkre. *Erich Landsteiner*: Zur Geschichte des Wiener Ungarnhandels am Ende des 16. Jahrhunderts. In: *Tanulmányok a 60 éves Gecsényi Lajos tiszteletére*. Fons 9. (2002) 71.

a délnémet és az itáliai vállalkozók is egyre kisebb figyelmet szenteltek a bécsi piacoknak, ez pedig további forgalom- és tőkekiesést eredményezett.²³

A bécsiek Pozsonyban

Amint azt korábban említettem, a pozsonyi Tiltáskönyvben 168 olyan bejegyzés olvasható, amelyben bécsi polgár jelentett be követelést. A több mint félszáz ügyben legalább 106 bécsi polgárt sikerült azonosítani. A bizonytalansági tényező abból ered, hogy sok esetben a követelő fél örökösei, vagy rokonai szerepelnek a forrásban. A kapcsolattartás módját illetően fontos kiemelni, hogy 126 esetben nagy valószínűséggel személyesen jelentették be követelésüket a bécsiek, azaz nem alkalmaztak közvetítőt. A személyesen bejelentett tiltások ilyen nagy arányából minden kétséget kizáróan kijelenthető, hogy a bécsiek napi kapcsolatban voltak pozsonyi partnereikkel és gyakran keresték fel őket saját városukban. A képviselők között az esetek nagy többségében (29 ügy) pozsonyiakat találunk, kilenc alkalommal bécsi volt a közvetítő is. A bécsiket a délnémet hitelezők is gyakran alkalmazták ilyen feladatra, a teljes anyagban legalább 21 esetben találkozunk bécsi képviselővel. Továbbá 23 ügyben szerepel még adósként bécsi polgár. Utóbbi két csoport tovább emeli a vizsgált bécsiek számát. Összességében mintegy 120–130 főre becsülhetjük azoknak a bécsieknek a körét, akik a vizsgált időszakban a forrás tanúsága szerint kapcsolatban voltak a nyugat-magyarországi város(ok) polgáraival. A kapcsolatrendszerben részt vevők valós köre ennél nyilvánvalóan tágabb volt, hiszen számos olyan bécsi is rendelkezhetett pozsonyi kapcsolatokkal, aki nem fordult elő a Tiltáskönyvben. Más forrásokban is találunk ilyen jellegű összefonódásokat, így az 1529–1557 közötti Végrendeleti Könyvből 25 olyan testamentumot ismerünk, amelyben a végrendelező bécsi kapcsolato(ka)t említ.²⁴ A század második harmadában tehát kiterjedt kapcsolati hálózat állt fenn a két város között.

Visszatérve a Tiltáskönyv információhoz, a bécsiek tiltásainál igen magas azon esetek aránya (91%), amikor megadták az adósság összegét. A két város polgárai között lebonyolított pénzforgalom vizsgálatához össze lehet vetni az összes tiltásban megjelenő adósság-összegeket a bécsi tiltások hasonló adataival. Eszerint a bécsiek az átlagostól általában nagyobb összegekre jegyeztettek be tiltást. A bécsiektől származó, tíz forint alatti követelések kevesebb mint fele akkora részesedéssel szerepelnek (7,8%), mint ugyanezek az összegek a teljes anyagban. Az 50–200 forint közötti sávnak a bécsiek tiltásaiban nagyobb az aránya, mint a teljes adatbázisban. Míg a 200 forint fölötti tartomány az összes tiltáson belül a 20%-ot sem éri el, addig ugyanez az arány a bécsieknél 34% fölé emelkedik. Hat bécsi polgár követelésében emelkedik az összeg 1000 forint fölé, s a legnagyobb adósság 2400 forintot tett ki.

²³ Landsteiner, E.: Zur Geschichte i. m. 73.

²⁴ Említenek bécsi raktárt és árukészletet is. AMB MmB Protocollum Testamentorum 4 n 2 II. f. 243v.

A bécsiek pozsonyi partnerei

A bécsi hitelezők által adósként megjelölt személyek az esetek döntő többségében (129 tiltás) nagy valószínűséggel pozsonyiak voltak. Négy bécsi polgárt találunk az adósok között, továbbá olmützi és nürnbergi adós vagyónát is tiltották bécsiek. A magyarországi partnerek között alacsony esetszámmal szerepel még kassai, körmendi, nagyszombati és szentgyörgyi polgár.

Fontos kérdésként merül föl, hogy a bécsiekkel kapcsolatban álló pozsonyiaknak milyen volt a társadalmi státusza. A vizsgált pozsonyiak közül az 1542/1543-as adójegyzékben 25 esetben ismerjük az adott polgár, vagy annak közeli rokona által fizetett adóösszeget.²⁵ Ez a halmaz abban a viszonylatban jelentős, ha figyelembe vesszük, hogy az említett 25 személy a *Verbotbuch*-ban 54 olyan ügyben szerepel, amelyben bécsi polgár volt a hitelező. A vizsgált csoport vagyoni helyzete változatos képet mutat, a súlypont a szélső értékek felé gravitál. A 25 esetből hat személynél (illetve családnál) a fizetendő adó az átlagérték (3,1 fontdénár) alatt volt. További hat esetben átlagos, vagy attól csak kevéssel több adót kellett fizetnie a polgárnak (3–6 fontdénár). Négy személy az átlag kétszerese fölötti összeggel adózott. Végül azon pozsonyi családok közül, akik kapcsolatban álltak bécsiekkel és ismerjük az általuk fizetett adót, a legnagyobb csoportot (kilenc család) azok képezték, akik az átlagos adó négyszeresét fizették vagyonuk után. Bár szűk az elemzési metszet, mégis arra következtethetünk, hogy a bécsiek pozsonyi partnerei elsősorban a város felsőközép- és felső rétegéből kerültek ki.

Ezt erősíti még az a néhány személy, akik mellé nem tudunk adóösszeget rendelni, mégis más források vagy éppen maga a Tiltáskönyv információi azt mutatják, hogy jelentős kereskedelmi forgalmat bonyolítottak, s ennek köszönhetően nagy vagyonnal rendelkeztek. Az alábbiakban – figyelembe véve a tanulmány terjedelmi korlátait – csak néhány ilyen személyt emelek ki. Gregor Feinnal szemben 18 alkalommal jegyezték be tiltást, bécsi hitelezője mellett többek között délnémet, igloui, bresloui és itáliai kereskedőkkel is kapcsolatban állt. Négy alkalommal követeltek tartozást bécsiek Thomas Dreilingtől és Wolfgang Reisnertől. A Dreiling-Reisner társaság marhakereskedelemmel foglalkozott, fő hitelezői nürnbergi és augsburgi vállalkozók voltak. A kamarai iratok szerint Dreiling 1547-ben 1500 marhát hajtott át Óvárnál Csehország irányába.²⁶ Rendkívül érdekes Wolf Han esete, aki egyfajta összekötő személyként értékelhető a nyugat-keleti irányú kapcsolatrendszerben. Han vagyónára 1554–1560 között négy bécsi hitelezője jelentett be tiltást. Egyikük Wilhelm Wulfing, aki hét alkalommal fordul elő a pozsonyi forrásban. Han nyugati irányú kapcsolatai túlmutattak Bécsen, ugyanis nürnbergiekkel is voltak hitelügyletei. Keleti irányban pedig kassai és váradi kereskedővel volt kapcsolatban.²⁷ Végül a pozsonyi politi-

²⁵ AMB MmB Taxa Registrum 3 d 3.

²⁶ ÖStA FHKA Hofkammerarchiv (HKA) Hoffinanz Protokolle (HP) W. Nr. 197., E 1547. f. 4r.

²⁷ A nürnbergiek és a váradiak kapcsolatához: *Tózsá-Rigó A.*: A pozsonyi Tiltáskönyv i. m. 1147.

kai elit egyik jelentős tagja, Thomas Reichentaler (15 év a belső tanácsban, háromszor polgármester)²⁸ is hitelezett Hannak.

Tíz ügyben tűnik fel Huszár Gergely, ebből nyolc alkalommal bécsi polgár volt hitelezője. Legfontosabb partnere Wolf Sinich volt, aki 1551-ben 1000 forint körüli tartozást követelt Huszártól, 1554-re ez 200 forintra mérséklődött. A folyamatos kapcsolat és az összegek váltakozása arra enged következtetni, hogy üzleteikben nagy szerepet játszott az áruhitel, és inkább Huszár vett át árut Sinichtől. Huszár tevékenységére ismerünk további adatokat is. Egy 1550–1553 között húzódo ügyben arról értesülünk, hogy Huszár és társa a pozsonyi Szabó Miklós 98 marháját lefoglalták Stomfánál a harmincadnál.²⁹ Huszár 1552-ben 50 tehén és 150 borjú kihajtására kapott vámmentességet a kamarától. Üzlettársa Szabó Miklós a kiugróan magas adót (közel 50 fontdénár) fizető morva származású pozsonyi nagykereskedő, Wolfgang Schuman szolgálatában is dolgozott. Szabó több tekintélyes pozsonyi polgárnak (Cristof Pfintzinger, Sebastian Eisenreich)³⁰ és harmincadosoknak is tartozott. Végül 1552-ben maga Huszár is tiltást jelentett be Szabó vagyonára.³¹

A bécsiek pozsonyi adószai között kevés olyan személyt találunk, aki személyében vagy családján keresztül kötődött a politikai elithez. A hatalomkoncentráció szempontjából az elit legfelső csoportjába tartozott Valt Preus (23 év a belső tanácsban), aki legalább nyolc bécsivel volt kapcsolatban, továbbá partnerei között számos délnémet és osztrák polgár szerepelt. A hatalmi koncentráció hasonló szintjét képviselte Michel Klee (27 év a belső tanácsban). Üzleti téren a legjelentősebb magyarországi kereskedők közé tartozott. Bár a Tiltáskönyvben is gyakran megjelenik (17 ügy), azonban csak kis összegekkel és szinte kivétel nélkül pozsonyi partnerekkel. Egyik hitelezője volt bécsi. Az információk azt mutatják, hogy fivére, Martin Klee is jelentős tevékenységet folytatott (3 bécsi partner), de Michel Kleenek minden bizonnyal nagyobb súlya volt az üzleti életben. Bécsiek partnereként említhető még a politikai elit középrétegéhez tartozó Cristof Eisenreich. Végül a politikai vezető rétegből a Baier és a Maier családok tagjainál lehet még kiutatni bécsi kapcsolatokat. A politikai elitnek a teljes forrásanyagban alacsony a részesedése. Ez összecseng azzal, hogy a pozíció nem csak előnyökkel járt, a hivatalviselés terhe egyúttal anyagi veszteséget is jelenthetett, mivel a politikai elitbe bekerült személyeknek kevesebb ideje jutott saját gazdasági tevékenységükre.³²

A bécsiek társadalmi háttere, kereskedelmi tevékenysége

A vizsgált bécsiek között számos olyan személyt találunk, akik délnémet vállalkozók faktoraként meghatározó szerepet játszottak a térségben. A régiókon átnyúló kapcsolatrendszer kulcsfiguráiként említhetjük többek között a

²⁸ *Tózsá-Rigó Attila*: A pozsonyi politikai elit a XVI. század első két harmadában. FONS 14 (2007) 2. sz. 187–277.

²⁹ ÖStA FHKA Alte Hofkammer (AHK) Niederösterreichische Kammer (NÖK) Bücher (B) 023 E R 1550 f. 160r., f. 200r., 024 E R 1551 f. 185v–186r., 025 E R 1551 f. 328v., 028 E R 1553 f. 136v. Az utolsó évben Pozsony tanácsa járt közben az ügyben a kamaránál.

³⁰ *Tózsá-Rigó A.*: A pozsonyi politikai i. m. 268., 275.

³¹ AMB MmB VB 83r.

³² *Jörg Rogge*: Für den gemeinen Nutzen. Politisches Handeln und Politikverständnis von Rat und Bürgerschaft in Augsburg im Spätmittelalter. Tübingen 1996. 264.

Herwart-faktorként (is) tevékenykedő Wolfgang Kremert, az Österreicher-faktor Sebald Kraust, vagy az augsburgi Paller-konzernnek is dolgozó Hieronimus an der Au-t. Kiterjedt kapcsolatrendszerrel bírt az ulmi/augsburgi vállalkozó, Hans Rot két faktora: Mert Römer és Cristof Link is. Ezek a személyek a délnémet konzernnek megbízottjaként, vagy önállóan jelentős volumenű kereskedelmi- és hitelügyleteket bonyolítottak le, folyamatos kapcsolatban álltak a Habsburg udvarral, többségüket alkalmazta is a kamara. Jelen fejezetben azonban nem ezt a szintet vizsgálom, hanem a bécsieknek azt a körét, amelynek tagjai mérsékeltébb üzleti tőkével dolgoztak, tevékenységüknek viszont kiemelt szerepe volt az interregionális kapcsolatrendszerben.³³

Figyelembe véve jelen munka terjedelmi korlátait, itt csak néhány jelentősebb szereplő bemutatására van mód. A források alapján kirajzolódik a magyarországi érdekeltségekkel bíró bécsi polgároknak egy csoportja, amely egy üzleti, rokonsági és részben egyazon lakóhelyi körhöz tartozott. Az itt prezentált elemzés az Eiseler–Stamp–Sinich–Marb–Egerer családokat érinti. Továbbá lazább kötődéssel még ennél a körnél kerül látókörnkbe a már említett Sebald Kraus, valamint a Wulfing család.

A források azt mutatják, hogy a csoportban az Eiseler családnak volt központi szerepe. A pozsonyi Tiltáskönyvben Thoman Eiseler 1544-ben Martin Klee hitellezőjeként tűnik fel, kilenc évvel később Thoman Eiseler és fivérei a kiterjedt bécsi és délnémet kapcsolatokkal bíró Mathes Rott vagyonára jelentettek be tiltást. A pesti származású Eiselerek a húszas években telepedtek le Bécsben. Már korábban is rendelkezhettek bécsi kapcsolatokkal, ugyanis feltűnően rövid idő alatt emelkedtek a vezető rétegbe. Id. Thoman Eiseler 1536–1544 között a belső tanács tagja volt, 1549-ben halt meg. Ezekben az években az üzleti szférában már aktív lehetett azonos nevű unokaöccse, ifj. Thoman Eiseler. Mégis valószínűbbnek tartom, hogy az idősebb Thoman volt kapcsolatban a pozsonyi Klee családdal.³⁴

Az Eiselerek üzleti tevékenységét id. Thoman testvérének, (I.) Sebastiannak a fiai vitték tovább. Sebastian 1531-ben Bécs polgármestere volt, majd 1541-ig bírósi úlnök. Tizenegy gyermeke (7 fiú, 4 lány) született. Mindez lehetővé tette, hogy a család kiterjedt kapcsolati hálózatot építsen ki Bécsben és a városon kívül is. Sebastian fia, ifj. Thoman Eiseler 1562–1564 között a külső tanács tagja volt. Fivérei is szinte kivétel nélkül bekerültek ebbe a grémiumba. Thoman egy kremsi kereskedőcsaládból nősült, négy fia született, 1568-ban halt meg. A család üzleti ügyeit elsősorban fivérei, Andre, Hans és II. Sebastian képviselte. Ők már kinevelték az „utánpótlást” is, többek között ifj. Thoman Eiseler fia, Ambros is aktívan bekapcsolódott a családi vállalkozásba.³⁵

³³ Az említett faktoroknál nem lehet minden esetben egyértelműen megállapítani, hogy valóban bécsi polgárról volt-e szó. Kérdéses a származása például Wolfgang Kremernek, aki bár feltűnik bécsi ingatlanügyletben, mégsem lehet pontosan megállapítani, hogy bécsi polgár volt-e vagy csak tevékenységének fő színtere volt a város. Erich Landsteiner személyes közlése.

³⁴ Id. Thoman Eiselernek nem születtek fiai, egyik lányát a jelentős kereskedő és tanácsstag, Hans Thau vette feleségül. *Rudolf Buchinger: Die Wiener Kaufmannschaft in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts am Beispiel ausgewählter Familien. Wiener Geschichtsblätter 65. (2010) 65.*

³⁵ Ami a család társadalmi emelkedését illeti, már ifj. Thoman Eiseler fivérei között is találunk olyat, aki elnyerte a nemesi címet, ilyen irányú törekvésüket azonban inkább a következő generáció-

A vizsgált üzleti csoport árukereskedelmében a következő árufajtáknak volt kiemelt szerepe: élőállat, réz, bőr, viasz és bor. Az elsősorban Nürnbergből behozott posztótól és a nagyobb részt Bécs környékén termelt bortól eltekintve, az áruk döntő részben Magyarországról származtak. A csoport kapcsolatban volt magyarországi (Eiseler, Stamp) és tiroli rézbányákkal (Stamp).³⁶ Az árustruktúráról tájékoztatnak a kamarai iratok is. Hans Eiseler 1548-ban 400 mázsa gabona kivitelére kapott engedélyt Görz irányába.³⁷ Egy évvel később az elhalt Thoman Eiseler lányai egy Schwechatban lévő vászonszállítmány kiadása ügyében leveleztek a kamarával.³⁸ Hans Eiseler 1550-ben többszöri levélváltásban igyekezett tisztázni egy fennálló vitás ügyet a bécsi piacfelügyelővel. A nehezen értelmezhető részletekből annyi bizonyos, hogy Eiseler az év elején 200 marhát vásárolt magyar tőzsérektől.³⁹ Az Eiselerek és az Egererek, valamint a kamara közötti üzleti ügyek a hatvanas évek közepétől kaptak nagy lendületet. Ennek egyik első mozzanata lehetett, hogy 1566-ban az Eiseler-fivérek 8000 forintot hiteleztek az udvarnak.⁴⁰ A nyolcvanas évek közepéig a harmincadhivatalok 33 alkalommal törlesztettek a vizsgált üzleti kör felé hitelt. Ezekből az iratokból fény derül a marhakereskedelem volumenére is: 1572–1583 között közel 20 000 állatot hajtottak át a harmincadokon, több mint 261 000 forint forgalmi értékben.⁴¹

Az Eiselerek még a hasonló szinten tevékenykedő kereskedőcsaládokhoz képest is szerteágazó kapcsolati hálózatot építettek ki. Rudolf Buchinger kiterjedt kutatásai szerint mintegy 95 családdal mutatható ki rokonsági kapcsolat. A magyarországi ügyletekben előforduló családok közül az Egerer, a Stamp, a Blo család, továbbá oldalági fokon a Marbok és a Sinichek említhetők. A Bécsen túlnyúló kapcsolatrendszer is erősítette, hogy ifj. Thoman Eiseler egyik unokahúga az Augsburgból áttelepült Weisokhoz házasodott be.⁴² Az Eiselerek rokonai (és üzleti) hálózatában Bécsen kívül többek között salzburgi, steyeri, brünni, nürnbergi és sankt galleni szálak mutathatók ki. Magyarországról csak Pozsonyban ismert (két) rokonai kapcsolat.⁴³

Az Eiselerek rendkívül tudatosan felépített kapcsolatrendszerében a bécsi-ek közül elsőként a Stamp család kerül látókörünkbe. Ifj. Thoman Eiseler nővére, Madgalena 1543-ban Anton Stamphoz ment feleségül. A két családnak a Bécsen túlnyúló, többirányú kapcsolatai pregnánsan megmutatkoznak a pozsonyi forrásanyagban. Egy 1553-as ügyben a bécsi Hieronimus an der Au négy hitele-

---

ban koronázta siker: ifj. Thoman két fia is beemelkedett a nemességbe. *Buchinger, R.*: Die Wiener i. m. 65–67.

³⁶ *Buchinger, R.*: Die Wiener i. m. 81–82.

³⁷ ÖStA FHKA HP W. Nr. 199. E. 1548. f. 89r.

³⁸ ÖStA FHKA HP W. Nr. 201. E. 1549. f. 2v.

³⁹ ÖStA FHKA AHK NÖK B 022 E 1550. f. 177v., 123 E R f. 188v.

⁴⁰ ÖStA Kriegsarchiv Zentralstelle Armeeschemata Buch 9a 1570. f. 45v-46v, 100r-v. Rudolf Buchingernek tartozom köszönettel, amiért felhívta figyelmemet az adatra.

⁴¹ A fenti forgalmat az Eiseler, Egerer, Stamp család, valamint a Blo, Gastgeb, Kazbeck és Schänkerl család bonyolította. *Buchinger, R.*: Die Wiener i. m. 82.

⁴² *Buchinger, R.*: Die Wiener i. m. 65. A Weisok legjelentősebb üzletükként beszálltak a magyarországi rézkitermelésbe. A Wolfgang Pallerral alapított Paller-Weis konzern kapott erre koncessziót. A céget alapító Leonhard Weis egyik fia, Tobias Weis költözött át Bécsbe. *Tózsá-Rigó A.*: A „dunai útvonal” i. m. 243.

zót képvisel. A térségben jelentős érdekeltségekkel bíró augsburgi Wolfgang Paller és Konrad Herbst, valamint Sebald Kraus és Anton Stamp nevében tiltja Mathes Rott vagyonát. Rott hasonló összegekkel tartozott: az augsburgiaknak 145–145 rajnai forinttal, a bécsieknek 140–140 forinttal. A bejegyzés szerint már a kamara is beavatkozott a három éve húzódó tartozási ügybe, és felhatalmazták Hieronimust az összeg behajtására. Témánk szempontjából kiemelt figyelmet érdemel, hogy ugyanazon a napon Thoman Eiseler saját, valamint fivéréi nevében ugyancsak tiltást jelentett be Rott vagyonára 126 rénes forint értékben. Ezután szűk egy hónapon belül még számos délnémet és osztrák hitelező lépett fel követeléssel Rott-tal szemben. Közöttük találjuk az Eiselerek köréhez tartozó Wolf Sinichet is.⁴⁴

A bécsiek vizsgált köréből a Stampok tartották fenn a legszorosabb üzleti kapcsolatot a kamarával.⁴⁵ Az első ilyen adat 1549-ből származik, ekkor Anton Stamp 100 mázsa gabona kivitelére kért engedélyt Tirolba.⁴⁶ A két család közötti együttműködés az 1570-es és 1580-as években érte el zenitjét. A kamarai iratokból értesülünk arról, hogy Anton Stamp 1570-ben már nem élt, Andre Eiseler járt el a kamaránál Anton özvegye nevében.⁴⁷ Az Anton utáni generációban is folytatódott az együttműködés. A hetvenes években a stájer térség kapott frekvenciát szerepet, a két család folyamatosan feltűnik a Belső-Ausztriai Kamara irataiban, így Andre Eiseler 1579-ben 1227 mázsa magyar rezet szállított Itália irányában.⁴⁸

A pozsonyi Tiltáskönyvben a bécsiek közül leggyakrabban (14 ügy) Wolf Sinich tűnik fel 1550–1557 között. Nevénél jelentős (300–1000 forint összegű) kintlévőségeket jegyeztek be. Partnerei között a már említett Huszár Gergely és Mathes Rott mellett szerepel a vagyonos pozsonyi kereskedő Paul Klingenschmid, valamint a neves budai, majd bécsi kereskedő Bornemisza Tamás is. Utóbbi 2400 forinttal tartozott Sinichnek (ez volt a bécsi polgár által bejelentett legnagyobb követelés). Hans Marb 1546–1552 között mutatható ki Pozsonyban. Hat alkalommal 200–500 forint közötti összegeket követel. Partnerei közül a jelentős forgalmat bonyolító Caspar Rudolf említhető, aki Cristof Linkkel és Wolfgang Kremerrel, továbbá morva és sziléziai kereskedőkkel is kapcsolatban volt. Stamphoz hasonlóan Marb is üzleti kapcsolatban volt a kamarával, 1541-ben az óvári harmincad 600 forinttal tartozott neki.⁴⁹ Tíz évvel később kis volumenű marhaüzletéről értesülünk, 21 marhára kért harmincadcédulát.⁵⁰

⁴³ *Buchinger, R.*: Die Wiener i. m. 70. Buchinger sajnos nem említi, hogy mely pozsonyi családkról van szó.

⁴⁴ AMB MmB VB f. 96r-97v. Rotthoz legújabbán *Tózsza-Rigó Attila*: Adalék a morva- és csehországi városok magyarországi kapcsolataihoz a 16. században. In: Pénztörténet – Gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. Szerk. Bessenyei József-Draskóczy István. Bp. 2009. 363.

⁴⁵ *Buchinger, R.*: Die Wiener i. m. 73.

⁴⁶ ÖStA FHK A HP W. Nr. 201. E 1549. f. 9v.

⁴⁷ *Buchinger, R.*: Die Wiener i. m. 74.

⁴⁸ Steirisches Landesarchiv Innerösterreichische Hofkammer Akten Nr. 49. Az adatért Rudolf Buchingernek tartozom köszönettel.

⁴⁹ ÖStA FHK A HP W. Nr. 190. R 1541. f. 33r.

⁵⁰ ÖStA FHK A AHK NÖK B 025 E R f. 90r.

Az Egerer család szoros kapcsolatot ápolt az Eiseler-házzal. Utóbbi céget a század második negyedében Andre Eiseler vezette. Andre a bécsi tanácsos, Colman Egerer lányát vette feleségül. Egerernek – főként a hatvanas évektől – szintén számos hitelügylete volt az udvarral. Így 1564-ben 5000 forintot hitelezett a kamarának,⁵¹ majd 1569-ben többször említik az udvarnak nyújtott kölcsöneit, összességében 16 000 forinttal tartoztak neki.⁵² Pozsonyban két ügyben tűnik fel 1559-ben.

A vizsgált személyek nemcsak üzleti és rokoni téren, hanem lakóhely tekintetében is szoros kapcsolatban állhattak egymással. A forrásokban még posztónyíróként említett Wolfgang Egerertől gyermekei, többek között Colman is örökölték egy házat a Hoher Markt sarkán. Ezt az ingatlant Hans Marb (akkor bírósági ülnök) vette meg 1572-ben.⁵³ A magyarországi érdekeltségekkel bíró Wilhelm Wulfing is a Hoher Markt egyik házában lakott.⁵⁴ A Hoher Markt keleti sarkát egy rövid kis utca kötötte össze a Rotenturmstrasséval. Az itt vizsgált üzleti csoport többségének a Rotenturmstrasse határolta *Stubenviertel*ben volt háza. Rendkívül érdekes a Bäckerstrasse 8. sz. ingatlan sorsa. Egy bizonyos Ursula Genstetter apai örökségként birtokolta a „*zum gulden Man*” elnevezésű házat. Miután megözvegyült, 1569-ben Sebald Kraushoz ment feleségül és a házat 1579-ben nővére, Anna Egerer nyolc gyermekére hagyta. Az örökösök között volt Colman Egerer, valamint ifj. Anna Egerer, aki Andre Eiseler felesége volt, továbbá Christina, a történétíró Zsámboki felesége, végül még egy-egy Egerer lány, akik közül az egyik a Schänkerl, a másik a Gastgeb családba házasodott.⁵⁵ Wolf Sinichnek legalább három ingatlanát ismerjük. Az egyik a Grabenen volt, az 1580-as években udvari szolgálatban álló vagyonos kereskedő státuszát reprezentálандó építmény szépen kiképzett reneszánsz boltíveiről az „*Arkadenhaus am Graben*” nevet kapta.⁵⁶ Egy másik háza a Bäckerstrasse közelében, a Fleischmarkt-on volt.⁵⁷ Anton Stamb 1561-ben vásárolt egy valószínűleg kétszintes házat, amelyet kibővítettett még egy szinttel. Az ingatlan a Fleischmarkt és a Bäckerstrasse között húzódó Sonnenfelsgässén állt.⁵⁸ A magyarországi kapcsolatokkal bíró kereskedők többsége a Stubentor és Rotenturmstrasse között elterülő *Stubenviertel* negyedben lakott.⁵⁹

A vizsgált bécsiek tehát egyazon üzleti és rokoni körhöz tartoztak és lakóhelyük döntően az említett térségben koncentráldott.

⁵¹ ÖStA FHKA NÖ GdB W. Nr. 96. f. 134r.

⁵² ÖStA FHKA HP W. Nr. E 282 f. 26v, 33v, 94v, 472r.

⁵³ Paul Harrer: Wien, seine Häuser, Menschen und Kultur. Band 1., Teil. II. Wien 1951². 435.

⁵⁴ Uo. 495.

⁵⁵ Paul Harrer: Wien, seine Häuser, Menschen und Kultur. Band 4., Teil I. Wien 1954². 361.

⁵⁶ Paul Harrer: Wien, seine Häuser, Menschen und Kultur. Band 1., Teil. II. Wien 1951². 70–71.

⁵⁷ P. Harrer: Wien i. m. Bd. 4. I. 140.

⁵⁸ Paul Harrer: Wien, seine Häuser, Menschen und Kultur. Band 4., Teil II. Wien 1954². 294.

⁵⁹ Gecsenyi L.: Bécs és a hódoltság i. m. 348.

MELLÉKLET

